

УДК 34

*Торош С. О.**здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Національний університет «Острозька академія»)*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ПОНЯТТЯ ТА ФЕНОМЕН

На сучасному етапі розвитку світу, економіки, політики та міжнародних відносин питання врегулювання міжнаціональних конфліктів є актуальним для правової науки і потребує досконалого дослідження. Конфлікти різних видів пронизують не лише історію людства, а також історію окремих народів через життя та побут людей. Можна навести приклади конфліктів на межі ХХ-ХХІ століття, що мали певні наслідки та впливали на життя суспільства як окремих країн, так і всього світу. Мова йде про військові конфлікти, прикладом можуть слугувати події на території колишньої республіки Югославії, що відбувалися у період між 1991 та 2001 роками, військовий конфлікт в Абхазії, Південній Осетії, Палестино-Ізраїльський конфлікт в Азії, нещодавній конфлікт в Північній Ірландії, Іспанії, конфлікт на Сході України та багато інших, що в різних вимірах призвели до трагічних наслідків. Тому необхідно, щоб кожна країна та всесвітня спільнота не залишалися байдужими до будь-яких протистоянь (особливо військових), навіть, якщо вони, на перший погляд, їх не стосуються.

Потрібно знайти свідоме та глибоке розуміння значимості цього феномену, відшукати можливі шляхи цивілізованого та мирного

© Торош С. О., 2014

© Національний університет «Острозька академія», 2014

-
- Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торош // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

попередження та подолання міжнаціональних конфліктів. Тому сьогодні у сфері права перед науковцями поставлено такі завдання: встановити правові механізми, методи, способи та підходи щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів; розробити теоретико – правові аспекти механізму та форми здійснення міжнародного впливу на стабілізаційний процес і розвиток державності на постконфліктних територіях.

Під словом «конфлікт» варто розуміти зіткнення протилежних інтересів, поглядів, позицій, прагнень тощо. Однак, у визначення терміну цього слова, кожен фахівець вкладає свій сенс, виходячи із загальноприйнятого змістовного значення та особистого досвіду. На побутовому рівні під словом «конфлікт» варто розуміти різні джерела його походження та розвитку на основах конкуренції, антагоністичних стосунків, прийняття несумісності позицій або вчинків, випадків загострення протиріч і т.д. Теоретично – це ситуація, за якої учасники конфліктної ситуації поєднані єдиним об'єктом, проте на основах протиріччя кожен захищає свої інтереси. Варто зазначити, що конфлікт є динамічним, а не статичним явищем і проходить через певні фази розвитку. Міжнаціональний конфлікт у суспільстві як процес можна розділити на такі фази: формування конфліктуючих сторін, тобто виникнення протиріччя на основі інтересу їх домагання та створення тактики поведінки; загострення конфлікту й збройні зіткнення; примирення; постконфліктний стан – відбудова порядку на основі досягнутого, проведення виборів у законодавчі та представницькі органи влади, притягнення до відповідальності винних у міжнаціональних збройних конфліктах та злочинах проти людства (в тому числі через міжнародні суди); створення умов гарантування прав та свобод усіх

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

громадян на підставі розв'язання та усунення причин і обставин, що дали поштовх до міжнаціональних збройних сутичок.

З історії відомо, що людство зіткнулося з конфліктами ще з моменту свого виникнення: суперечки та війни супроводжували його протягом історичного розвитку суспільства. І лише у XX столітті у Статуті ООН з'явилася стаття 33 «Мирне розв'язання спорів», якою, у частині першій, передбачається: «Сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір» [1]. Тобто, це повинно стати стандартом, що визначає норму міжнародної поведінки в разі можливого виникнення збройних конфліктів. Проте, незважаючи на розуміння небезпеки конфліктів та використання засобів щодо їх попередження, міжнаціональних конфліктів уникнути не вдається. Друга частина цієї статті статуту говорить, що Рада Безпеки, у випадках необхідності, вимагає від сторін розв'язання спорів за допомогою саме таких засобів. Однак, згідно практики сторони, що розпочали міжнаціональний військовий конфлікт вже порушують основні принципи суспільного співіснування, що веде до людських втрат та поневіряння громадян. Таким чином, вимоги міжнаціональної спільноти повинні стати більш дієвими в плані превентивної політики щодо запобігання та розв'язання таких конфліктів.

Перші наукові дослідження конфліктів з'явилися у VII – VI століттях до нашої ери. Наприклад, китайські філософи вважали, що джерело розвитку всього існуючого – це протиріччя між позитивними (янь) та негативними (інь), тобто сторонами, що належать матерії. Стародавні

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

греки залишили нам вчення про протилежності та їхню роль у виникненні речей. Геракліт стверджував, що процес, який відбувається в суспільстві, є процесом «несправедливого» насильства. Також конфлікти вивчав Чарльз Дарвін, який стверджував, що розвиток живої природи є постійною боротьбою за існування. Американський учений Кеннет Боулдінг визначав конфлікт як ситуацію суперництва, в якій сторони знають про несумісність їх можливих в майбутньому позицій і в якій кожна із сторін прагне зайняти положення, що є несумісним із прагненням іншої. Пояснював це особливостями природи поведінки людей, тому що людині притаманно використання насильницьких методів для досягнення мети. Також він стверджував, що основним засобом врегулювання конфлікту є пошук спільного в цілях та інтересах [2].

Міжнаціональний конфлікт є синонімічним до тих конфліктів, які щодня охоплюють широке коло взаємовідносин у суспільстві. А разом з тим будь-який міжнаціональний конфлікт має свою специфіку. Функціонально та структурно міжнаціональні конфлікти схожі, тому що у конфліктах будь-якого типу є суб'єкт, об'єкт, причина, мета, інтерес. Але рушійною силою та початком міжнаціонального конфлікту є конфлікт інтересів. Так у цьому випадку варто пригадати думку відомого державного діяча та політика ХІХ століття Генрі Джона Темпла лорда Пальмерстона щодо зовнішньої політики Великої Британії : «У нас немає ані вічних союзників, ані постійних ворогів, проте постійні й вічні наші інтереси, й захищати їх – наш обов'язок» [3]. Отже, у міжнаціональному конфлікті на першому місці завжди є інтерес, що пов'язаний з владою як знаряддям доступу до володіння та розподілу благ. Все інше – прикриття або обґрунтування інтересів. Отже, ми приходимо до висновку, що значимим у конфлікті є сфера інтересу, що обумовлює розвиток конфлікту, масштаб і методи

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

врегулювання. Іншими словами, міжнаціональний конфлікт представляє собою зіткнення інтересів різних груп, спільнот людей, окремих індивідумів. Відомо, що зіткнення інтересів повинно бути усвідомлене двома сторонами конфлікту: люди, діючі особи. Учасники громадських рухів ще з початку розвитку конфлікту починають розуміти його зміст, беруть участь у розв'язанні цілей та завдань, які ставлять перед собою конфліктуючі сторони і сприймають їх як свої особисті.

Конфліктні ситуації між соціальними групами, класами зводяться до протиборства, що дає шлях до вирішення повного задоволення їхніх інтересів та потреб. Це стосується насамперед політики влади. Адже. будь-який міжнаціональний конфлікт є системною кризою, тобто протиріччям, що з часом переходить у протистояння. Детальний науковий аналіз є важливим у таких питаннях, тому що правильне розв'язання окремої ситуації є позитивним результатом для громадян.

Американський дослідник Мортон Дойч стверджував, що конфлікти в державі призводять до великих змін і є засобом вирішення проблем суспільства [4]. Потенційно у будь-якій багатонаціональній державі можливі міжнаціональні конфлікти і, зазвичай, коріння таких конфліктів мають історичне підґрунтя. Тобто, у складний вузол сплітаються історично складені державні, соціальні, культурні, духовні, правові, демографічні, релігійні та інші проблеми націй та народів. Але прямими причинами міжнаціонального конфлікту інтересів є: суспільні проблеми, що безпосередньо проявляються у порушенні основних принципів існування суспільства, незадоволені формою правління (це зазвичай надмірна централізація влади), спад економічного просування країни, соціальна криза, порушення прав та свобод (утиски та нерівноправність), також можливі і природні фактори (різні катаклізми, скорочення надрових

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

ресурсів і т.д). Серйозної уваги заслуговують історичні причини, такі як: колишні війни, загарбання, тривале поневолення однієї країни іншою в минулому, акти етноциду тощо. Проте не менш важливими є і внутрішньополітичні конфлікти міжкласового, міжетнічного, міжконфесійного та міжпартійного характеру.

Об'єктивний аналіз причин міжнаціональних конфліктів вимагає дослідження етнопсихологічного, соціально-економічного, соціокультурного та політичного аспектів. Етнопсихологічний аспект пов'язаний із реакцією певної етнічної спільноти щодо захисту своїх етнічних цінностей. Соціокультурний аспект пов'язаний з надмірно вираженою політикою щодо насильницької мовної асиміляції, чи веде до загрози існування етнічних традицій та релігій. Соціально-економічний чинник є суттєвим у таких ситуаціях, тому що він проявляється в соціально-економічній нерівності чи є проявом домінуючої ролі окремої суспільної групи в переслідуванні своїх економічних інтересів. Політичний чинник також відіграє суттєву роль у таких ситуаціях. Зокрема, це поява нових політичних лідерів етносу, метою яких є досягнення політичної влади. Але в підсумку, міжнаціональний конфлікт – це боротьба за контроль над розподілом матеріальних та духовних ресурсів.

Запобігання та припинення міжнаціональних конфліктів є дуже складним та непростим завданням. Тому вчені, теоретики права, політики та дипломати почали замислюватися над правомірністю та можливостями застосування різних засобів міжнародного впливу на врегулювання міжнаціональних збройних конфліктів (інших процесів таких як спори), серед яких розглядаються: посередницька участь (включаючи суди), дипломатичні переговори, економічний тиск, гуманітарна інтервенція та військово-силове попередження ескалації конфлікту. Зазвичай, у

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

міжнаціональних збройних конфліктах міжнародні організації такі як: ООН, ОБСЄ, Рада Європи та інші міжнародні гуманітарні організації, а також найбільш економічно розвинені та політично впливові країни світу виступають у ролі посередників у врегулюванні таких протистоянь.

Варто також пригадати, що дуже часто реакція посередників у врегулюванні збройного протистояння не завжди проявляється вчасно. Наприклад, міжнародні підрозділи миротворців були розміщені в Боснії та Герцеговині лише тоді, коли там загинули тисячі людей. Це масові вбивства етнічних мусульман в населеному пункті Сребреніца. Також в Руанді міжнародна спільнота почала рішуче діяти тоді, коли загинув вже налічувалося сотні тисяч. Отже, виходячи із наведених прикладів, можна критикувати можливість міжнародних гуманітарних засобів, їх не своєчасність у діях, не ефективність чи неспроможність запобігти масовим порушенням правил суспільного співіснування. Однак це є теорією у підході до такої проблеми, а на практиці передбачити всі можливі проблеми та запобігти їх виникненню у якійсь країні є досить складною і непростю задачею. Тому що немає такої впливової сили у світі, що може своєчасно врегулювати будь-який конфлікт. Вчені – правники минулого та сучасності виступали та виступають за розв'язання будь-яких спорів (конфліктів) у рамках правового поля, а не силовими методами. Крім цього, у сучасному світі існують міжнародні суди, через які можна апелювати з метою розв'язання спорів, але це можуть бути переважно міжнародні територіальні спори.

Ще понад століття тому людство намагалося різними шляхами регулювати правила поведінки у збройних конфліктах, внаслідок з'явилася система відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, поведінки військових та інше. Про це свідчать загальновідомі Гаазькі конвенції – міжнародні конвенції про закони і звичаї війни, та Женевські угоди, що були

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

створені в минулому столітті. На жаль, стає реальним відомий афоризм: «Коли говорить зброя, то закони перестають діяти». Сьогодні диктує певні правила, що ігнорують життєвий досвід минулого: зупинення міжнаціональних збройних конфліктів та злочинів проти людства через застосування засобів належного впливу.

Практика показує, що достатньо результативними є консервативні методи міжнародного впливу країн світових лідерів на різні військові конфлікти, що виникають у тій чи іншій частині світу. Це є силові методи впливу (гуманітарні інтервенції примушення до миру) економічний тиск на одну із сторін, що безпосередньо бере участь, чи активно підтримує одну із конфліктуючих сторін у міжнаціональному збройному конфлікті. Наприклад, силові методи впливу з боку країн коаліційної угоди зупинили ескалацію збройного протистояння в Лівії та Іраку та не дали можливості їх поширенню за межі цих держав. Однак, керівництво країн політичних гравців сучасності не завжди єдині у своїх намірах та діях щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів, бо все залежить від мотивації, що підтримує політичні інтереси. На жаль, проблема сьогодення-Палестино-Ізраїльський військовий конфлікт, конфлікт на Сході України, в Сирії та новий військовий конфлікт на півночі Іраку. Разом з тим «силовий спосіб» врегулювання проблем міжнаціональних та міжнародних конфліктів, тобто односторонні та короткотермінові військові акції держав, що є лідерами у сфері міжнародних відносин можна розцінювати як право сильнішого. Тому що, теоретично можна визначити безліч причин та приводів для початку проведення військових силових методів, а саме: зупинити виготовлення та розповсюдження зброї масового знищення, боротьба з тероризмом, захоплення земель, що раніше були територією

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

певної держави, захист етнічної групи громадян від соціально-культурних чи мовних утисків та багато іншого.

Творці методу гуманітарної інтервенції переслідували шляхетну мету, тобто припинення збройного конфлікту. Однак, виникає питання щодо легітимності та наслідків проведення таких силових операцій, а також можливості «повної перемоги» над збройним насильством. Варто згадати, що початком та випробуванням механізму гуманітарних силових операцій ООН стала операція з надання допомоги курдам і шиїтам, що була санкціонована резолюцією Ради Безпеки ООН № 688 від 5 квітня 1991 року [5, с. 31]. В 1992 році згідно Резолюції Ради Безпеки ООН № 794 від 03 грудня 1992 року [6, с. 1-4] було проведено гуманітарну силову акцію щодо врегулювання збройного конфлікту в Сомалі, де на той час кожного дня тільки від голоду помирало багато людей. Варто уточнити, що фактичним виконавцем операції виступило США. Під час силової операції ООН в 1990-х роках у Боснії та Герцеговині, в ході бомбардування військово-повітряними силами країн членів НАТО, загинули мирні люди, а також було зруйновано цивільні об'єкти. Тобто, це пряме свідчення порушення правил ведення війни. Крім того, у такому випадку також порушено принцип нейтральності, тому що організатори силових операцій ООН опиняються на боці однієї із сторін в міжнаціональному конфлікті. Взагалі, не всі миротворчі операції ООН можна вважати вдалимими.

Міжнаціональний конфлікт не є розв'язанням проблем суспільного життя різних національностей. Негативні наслідки міжнаціональних збройних конфліктів не вимірюються прямими втратами, а шляхи подолання міжетнічних конфліктів є дуже складними. І це, насамперед, пов'язано з тим, що багато з них мають глибоке історичне коріння, багаторічну історію загострення та призупинення, вони є відображенням

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торш // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

підсвідомості людини та цілих поколінь, а часто підпадають і під сильний релігійний вплив.

Теоретико-правовий аспект механізму запобігання міжнаціональних конфліктів концентрується на досягненнях в галузі конституційно-правового регулювання міжнаціональних відносин. А основним завданням є – оптимізація правового регулювання для забезпечення толерантного співіснування всіх націй і етносів та гармонізація їх взаємовідносин. Отже, це пов'язано із забезпеченням рівних прав на вільне національно-етнічне самовизначення, розвиток та збереження національної самобутності.

Усі ми живемо і завжди будемо жити разом з людьми різних національностей. І взагалі, у світі дуже мало держав з етнічно однорідною групою. Отже, людям різних національностей доводиться співіснувати на одній території, і це вимагає від кожного із нас особистої делікатності і відповідальності у відносинах з людьми інших національностей, віросповідань, культурних традицій. Тому, необхідно всіма методами та засобами запобігати виникненню та розвитку міжнаціональних конфліктів згідно таких принципів: розвиток демократії як форми правління, заснованої на праві націй (національностей) із урахуванням інтересів суспільства; пошук компромісу на основах діалогу сторін із подальшими законодавчими змінами в суспільстві; рівноправність усіх етносів – учасників конфлікту; непримиренність до будь-яких проявів шовінізму, сепаратизму та тероризму. Варто пам'ятати та усвідомлювати, що люди подібні за своєю фізіологічною та біологічною сутністю, у різних народів більше спільних рис, ніж відмінностей. Крім того, людська спільність постійно зростає, оскільки посилюються взаємозалежність, взаємозв'язок та цілісність світу.

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН [Електронний ресурс] / Міжнародний документ від 26.06.1945. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Conflict and Defense: A General Theory. Contributors: Kenneth E. Boulding – Author. Publisher: Harper. Place of publication: San Francisco. Publication year: 1963. 349 p.
3. Навчальний посібник (курс історії) Країни світу наприкінці XVIII – XIX століть. Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3003>.
4. Morton Deutsch and Peter T. Coleman, eds., The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2000).
5. Резолюція Ради Безпеки ООН 688 [Електронний ресурс] / Міжнародний документ від 05.04.1991 р. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>.
6. Резолюція Ради Безпеки ООН 794 [Електронний ресурс] / Міжнародний документ від 03.12.1992 р. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement>.
7. Бірюкова О. О. Сучасні Балкани: внутрішньополітичні проблеми та зовнішньополітичні перспективи / О. О. Бірюкова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – № 861: Серія: питання політології. Вип. 15. – 2009. – С.218-227.
8. Кучик О., Цебенко О. Участь України у врегулюванні етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі / О. Кучик, О.

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торш // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

Цебенко // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 28. – 2011. – С. 4-11.

Торош С. О.

Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен

У статті розглянуто ключові питання щодо причин та обставин виникнення міжнаціональних конфліктів, важливість і своєчасність дій міжнародної спільноти у розв'язанні цих проблем. Аналізується теоретико-правовий підхід до шляхів та методів запобігання та розв'язання таких конфліктів.

Ключові слова: держава, суспільство, міжнаціональний конфлікт, міжнародні організації.

Торош С. А.

Правовые механизмы урегулирования межнациональных конфликтов: понятие и феномен

В статье рассмотрены ключевые вопросы в отношении причин и обстоятельств возникновения межнациональных конфликтов, важность и своевременность действий международной общественности в разрешении этих проблем. Анализируется теоретико-правовой подход до путей и методов предотвращения и разрешения таких конфликтов.

Ключевые слова: государство, общество, межнациональный конфликт, международные организации.

▪ Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торош // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.

Torosh S. O.

Legal mechanisms for the resolution of international conflicts: the concept and phenomenon

This article examines the key issues about the causes and circumstances of ethnic conflict, the importance and timeliness of actions of the international community in solving these problems. It analyzes the theoretical and legal approach to the ways and methods of prevention and resolution of conflicts.

Key words: state, society, multiethnic conflict, international organizations.

-
- Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / С. О. Торощ // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tsoptf.pdf>.